

Krumbacher, který spářoval „základní rysy Psellova charakteru v ponížné servilitě, v bezohlednosti ve volbě prostředků, v nenasytné citlivosti a nezměnné ješitnosti.“ Viděl v něm jen typického představitele nejodpornějšího byzantinismu. Je ovšem třeba připomenout, že prohlášení o objektivnosti, o „pravdivosti“ historického díla se u byzantských historiků opakuje stereotypně. Je to topos převzatý již z antické historiografie.

V Byzanci 11. století ovšem ještě nebylo možné, aby bez překážek rozvíjel své názory člověk, který napsal jednomu ze svých přátel:

„Jestliže tě nezajímají vytroužená a velmi oslavovaná místa slavné Hellady, odkud vzešli bojovníci od Marathónu i omi Filippové a Alexandrové, jaká oblast světa by tě vůbec mohla uspokojit!“

Psellos byl svým nekdějším druhem Xifilinem obviněn z „helénismu“, tj. z pohanství, jeho „odvolání“ je však spíše vášnivým přiznáním k úsilí spojít Platóna s křesťanstvím než sebekritickým odvoláním:

„Můj je Platón, ty nejsvětější a nejmoudřejší, můj, ó země a slunce, abych i já vystoupil po způsobu tragédií na scéně svého projevu! Jestliže mě haníš za to, že jsem se s tímto mužem neustále střikal v jeho dialozích, že jsem obdivoval způsob jeho výkladu a jeho schopnost ve vedení diskazů, proč to nevytrýkáš také velkým (církevním) Otcům, vždyť právě těmito diskazy vyvrátili herezi Eunomií a Apollinarií zasahující je ostrostí svých sylogismů. Vytrýkáš-li mi však, že vyznávám jeho učení nebo že se řídím jeho zákony, pak, bratře, o mně nesmyšlivší správně... vždyť já jsem vyvrátil téměř všechny jeho názory, ale všechny přece nejsou špatné! Jeho učení o spravednosti a nesmrtnosti duše se staly základem dobrých názorů našich... Bud' jsi neporozuměl mému dopisu, nebo jsi psal jako proti nějakému Eunomiovi nebo přívrženci Kleantha a Zénóna, kteří věřili jen v sylogismy a nevěřili, že by tu mohlo být něco logickou nepostižitelného, něco mimo rozumový důkaz. Platón vystihl i to, vystoupil až k Rozumu a viděl i to, co je nad Rozumem a zastavil se až u Jednoho. Ty však ho kritizuješ ve všem, ty nenávistníku filozofo!... Závěrem ti tedy předkládám své vyjádření lítosti – jak je to obvyklé podle vašich předpisů – a žádám za odpuštění, že jsem neovládil své myšlení a neudržel svůj jazyk; došel jsem k názoru, že má pověst platónika mi vás, zbožné muže, odcizila.“

Učení Ióanna Itala (narozen 1025) se tehdy velmi rozšířilo a vyvolávalo neklid v církvi. Tento Italos... pocházel z Itálie a žil dlouho na Sicílii... později odešel do Lombardie a odtud přišel do Konstantinopole... Zde se sýkal s učením neuhlazenými a bez elegance (i takoví tehdy působili v hlavním městě) a ziskal od nich vzdělání v základech logiky. Později se stal žákem Michaéla Psel-la... od počátku se s ním pouštěl do disputací. Propadnuv zcela dialektice vyvolával denně zmatek při veřejných přednáškách tím, že chrlil řetězce sofi-

stických aporií. Oblíbil si její i tehdejší císař Michaél Dukas a řadil její hned za Psel-la... Když Psellos po vstupu do mnišského stavu opustil Konstantinopol, byl Italos postaven v čelo veškeré výnuky filozofie jako „konzul filozofů“ a věnoval se výkladu děl Aristotelových a Platónových. Ukázal se neobyčejně schopným ve výkladu obtížné peripatetické filozofie a zejména dialektiky. Jeho spisy byly plné dialektické argumentace a jeho řeč byla plná sylogismů, a to ještě více při diskusích než ve spisech... Mládež se hrmula na jeho přednášky, odhaloval jí totiž taje učení Proklova a Platónova. Porfyriova i Lamblichova a metody Aristotelovy... Můj otec Alexios I. Komnénos horlivě podporoval ty, kteří se oddávali studiu, ale doporučoval jim, aby nejdříve studovali Písmo a teprve potom starou řeckou literaturu. Když viděl, že Italos všechny pobuňuje a mnohé svádí na secesí, uložil sebastokratorovi Izákoví, člověku velmi vzdělanému a schopnému, aby jej prošetřil (vím, že Izák byl autorem parafraze tří spisů novoplatonika Prokla). Když Izák shledal, že obvinění odpovídá skutečnosti, usvědčil Itala na veřejném shromáždění a na rozkaz svého císařského bratra jej předal církevnímu tribunálu... Poněvaď jeho špatné názory se šířily i mezi mnohými lidmi v císařském paláci a i mnozí vysoko postavení mužové se dali nakaziti jeho zhoubnými myšlenkami... bylo Italovo heretické učení shrnuto do jedenácti kapitol a ty předány císaři. Císař nařídil, aby Italos sám prokel z kazatelny chrámu sv. Sofie s odhalenou hlavou tyto kapitoly a aby lid naslouchal a opakoval po něm anathema. To se i stalo 13. března 1082, ale Italos se nepodřídil a opět veřejně a otevřeně hlásal totéž co dříve... byl tedy dán do klatby i on sám. Až když znovu odvolal, byla klatba zmíněna... zřekl se zcela učení o stěhování duší i urážek svatých ikon a snažil se přizpůsobit své učení o idejích ortodoxní dogmatice. –

Tolik ve výřahu z obšírného výkladu, který věnovala Ióannu Italovi historička a princezna Anna Komnéná ve své *Alexiadě*.

Charakter Italova heretického učení známe jen z oněch jedenácti kapitol anathematu, jež se zachovaly v Synodíku pro Neděli ortodoxie (viz str. 40). Italos byl zejména obviněn, že chtěl rozumovými důvody vysvětliti dogma o vtělení Slova (*logos*) božího, že oživil omnyly pohanských filozofů o duši, nebi, zemi a stvoření, že šířil nauku o převtělování duší, popíral nesmrtnost duše a zmrtvýchvstání a šířil učení o věčnosti (tedy nestvořenosti) hmoty a idejí, že stavěl řecké filozofy nad církevní otce a svaté, že odmítal víru v zázraky a že viděl v antické literatuře nejen nástroj formálního vzdělání, ale i pramen pravdivého poznání. Heretické spisy Italovy byly spáleny a z dogmatiky nezávadné části zachovaného díla dosud nebylo vydáno vše. Dnes víme, že důvody k procesu byly spíše politické, že Italos jako chráněnc rodiny Duků uvízl v soukolí dvorských mocenských intrik před nástupem Alexia I. Komnéná na císařský